

Viljem MERHAR*

GLOBALNA GOSPODARSKA IN SISTEMSKA KRIZA KAPITALIZMA SPODBUJATA REFORMO KAPITALIZMA**

Povzetek. Sedanja globalna gospodarska kriza, ki se povezuje s krizo kapitalizma kot sistema, spodbuja proučevanje starejših avtorjev, ki so obravnavali zastoje v procesih družbene reprodukcije – gospodarske krize. Ne brez razlogov smo izpostavili politekonomsko analizo in kritiko kapitalizma K. Marxa ter Splošno teorijo ekonomske politike J. M. Keynesa, ki sta se z nekaterimi teoretičnimi spoznanji zblížala. Pomanjkljivosti Keynesovega na družbeno povpraševanje vezanega reševanja deflacijske vrzeli je nadgradil Marx z družbeno ponudbeno stranjo. Ta zahteva, da se organizirajo družbene infrastrukturne produkcijske in neprodukcijske dejavnosti po neprofitnih načelih v tržno-planškem gospodarskem sistemu, ki ga je treba z reformo kapitalizma uresničiti. Za uresničitev te zahteve je treba reafirmirati ekonomsko vlogo države in njeno državno (javno) lastnino. Afirmacija državne lastnine pa zahteva nacionalizacijo infrastrukturnih področij gospodarjenja in nacionalizacijo rent neketijske uporabe zemljišč, ki jih je treba usmeriti v trajnostni razvoj. Z načeli neprofitno organiziranih infrastrukturnih družbenih dejavnosti je treba uskladiti dosedanje neracionalne organizacijske rešitve, ki z motivacijskim dualizmom neprofitno in profitno organiziranimi infrastrukturnimi dejavnostmi poglobljajo socialno diferenciacijo ter s tem kršijo načelo enakih možnosti za vse družbene člane.

Ključni pojmi: kapitalizem, kriza, Marx, Keynes, ekonomska vloga države

* Dr. Viljem Merhar, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

Uvod

Sedanja globalna finančna¹ in predvsem kapitalistična gospodarska kriza aktualizirata teoretične prispevke starejših ekonomskih avtorjev, ki so se kot analitiki gospodarskih valovanj v zgodovini ekonomskih ved odzivali na kapitalistične gospodarske zastoje v procesih družbene reprodukcije – krize in jih teoretično pojasnjevali in razčlenjevali ter hkrati nakazovali načine njihovega premagovanja. Med temi avtorji, če preskočimo udeležence klasičnega angleškega, nemškega ter ruskega teoretičnega spora o družbenorealizacijskih in s tem družbenoreprodukcijskih teoretičnih problemih (Merhar, 1976), sta se še posebej izpostavljala K. Marx (1961, 1967, 1973), ki je s politično-ekonomsko kritiko liberalnega kapitalizma zaslužen za elemente marksistične teorije kriz ter J. M. Keynes (2006), ki se je kot teoretični utemeljitelj državnega kapitalizma z nekaterimi elementi svoje Splošne ekonomske teorije oziroma ekonomske politike, v razmerah monopolnega kapitalizma po veliki gospodarski krizi (1929–1933), teoretično približal Marxu.

Elementi Marxove teorije gospodarskih kriz

636

Marx nam ni zapustil celovite in v enem poglavju zaokrožene teorije kapitalističnih gospodarskih kriz, temveč je pri proučevanju vseh treh delov njegovega Kapitala mogoče odkriti elemente kapitalističnih gospodarskih kriz – kapitalistične relativne hiperprodukcije, ki zaokrožujejo Marxove teoretične poglede na krizno problematiko.

V I. knjigi Kapitala, ko Marx proučuje blago in denar, se seznanimo s formalnimi razlogi gospodarskih kriz, ki so denarni fenomen, in z Marxovo kritiko Sayevega zakona trga. Marxova teoretično ekonomska analiza vrednosti blaga in pojavnih oblik vrednosti nas namreč vodi od slučajne ali enostavne, razvite in splošne do denarne oblike vrednosti – do denarja. Tedaj denarnega blaga z dodatno uporabno vrednostjo tega blaga, da v njem kot ekvivalentu vrednosti izražajo svojo vrednost vse druge blagovne vrste. S to novo vlogo blaga – denarja se je neposredna menjava blago za blago (B – B) spremenila v posredno menjavo blago – denar – blago (B – D – B). Prišlo je do možnosti prostorske in časovne ločitve nakupov od prodaj, ki jih v neposredni menjavi blago za blago ni bilo. Zato je bil tu akt prodaje hkrati akt nakupa, ki ju je mogoče identificirati za neposredno menjavo in tudi za posredno denarno menjavo, če je denar stvarno blago. To je bistvo tako imenovanega Sayevega zakona trga.²

¹ *Finančne krize so pojavnostna oblika gospodarskih kriz. Zaradi tega njihovo osamosvajanje in ločevanje teoretično sploh ni umesno, ker vodi v iluzijo, da se bodo z reševanjem finančnih kriz reševale tudi gospodarske krize.*

² *S Sayevim zakonom trga se torej prodajo enači z nakupom, ponudbo s povpraševanjem, produkcijo s potrošnjo in varčevanje z naložbami.*

Sayev zakon trga, ki se je kot stoletni tabu vse do Keynesa ohranil v meščanski ekonomski znanosti, so sprejeli klasični zagovorniki neomejenih družbenorealizacijskih in s tem neomejenih družbenoreprodukcijskih možnosti v kapitalističnem gospodarstvu. Zato so z vero v Smithovo »nevidno roko« – popolnostjo konkurenčnega trga predpostavljali avtomatizem doseganja polne zaposlenosti. Dovoljevali so sicer delna neravnovesja v kapitalističnem gospodarstvu, ki pa jih bo sproti odstranjeval Smithov tržni mehanizem nevidne roke.

Marxova kritika liberalističnega verovanja v avtomatizem doseganja polne zaposlenosti in s tem Sayevega zakona trga se torej povezuje z denarnim posredovanjem menjave, ki lahko kupoprodajna akta – prodajo in nakup – *časovno* in *prostorsko* loči. S to ločitvijo so dane Marxove *formalne možnosti kriz*, ki se z razvojem denarnih funkcij (denarja kot merila vrednosti in cene ter menjalnega sredstva razvijajo še v funkcijo denarja kot plačilnega sredstva, ki vodi do denarnih nadomestkov in funkcijo denarja kot zaklada, ki regulira potrebno količino denarja v obtoku ter funkcijo denarja kot svetovnega denarja) še bolj poglobijo in se s kapitalističnimi protislovji v kapitalizmu pretvarjajo v stvarne možnosti – zakonitosti kapitalističnega cikličnega razvoja.

Poglobljene formalne in v kapitalizmu še stvarne možnosti kriz, ki jih je Marx s kritiko nerealističnega Sayevega zakona trga nakazal v njegovi I. knjigi Kapitala, so se z osamosvojitvijo trgovskega, bančnega in predvsem finančnega kapitala v sodobnem globalnem kapitalizmu razmahnile do razsežnosti, ki kličejo po odpravljanju kapitalističnega sistema s protislovno zgolj profitno motivacijo nosilcev kapitalističnega gospodarjenja.

V II. knjigi Kapitala je Marx analiziral procese cirkulacije kapitala – krožne tokove denarnega, produktivnega in blagovnega kapitala ter obrate in čase obratov teh kapitalov in njihovih sestavnih delov. Predvsem fiksnega kapitala, ki se občasno sprošča kot virtualni denarni kapital, ki omogoča nakupe in prodaje lastniških deležev kapitala – lastniško cirkulacijo kapitala na borzah, in ki povzroča, zaradi osamosvojenih oblik trgovskega, bančnega in finančnega kapitala, čedalje bolj zamegljeno in nepregledno cirkulacijo celotnega družbenega kapitala. V tej cirkulaciji je v zvezi s krizami pomembna tudi cirkulacija fiksnega kapitala, katerega povprečna doba trajanja opredeljuje periodičnost kriz.

Preko analize enostavne in razširjene družbene reprodukcije in družbenih proporcev skladnosti med oddelkoma družbene produkcije – produkcijo produkcijskih in potrošnih sredstev ter vloge denarja v teh procesih, nas Marx seznanja z zakonitostmi teh procesov – pogojev skladnosti med oddelkoma družbene reprodukcije, ki se zaradi kapitalističnih protislovij uresničujejo slučajno. Njihovo neuresničevanje, zaradi temeljnega kapitalističnega protislovja med družbenim značajem produkcije in privatnokapitalističnimi

oblikami prilaganja in s tem odločanja o produkciji, zahteva po Marxu nasilno usklajevanje proporcev skladnosti s poglobljajočimi gospodarskimi krizami.

O družbenih ozadjih kapitalističnih gospodarskih zastojev v realizaciji – krizah hiperprodukcije – razpravlja Marx tudi v svoji III. knjigi Kapitala, kjer obravnava celoten proces kapitalistične profitno motivirane produkcije in reprodukcije. Z razvojem kapitalističnega gospodarstva – naraščanjem organske sestave družbenega kapitala prihaja namreč do tendenčnega padanja splošne profitne mere, ki zožuje profitne priložnosti za produktivne naložbe čedalje večje množine presežne vrednosti. To vodi do relativnih presežkov kapitala, ki jih kapitalistični finančni sistem uporablja neproduktivno ali jih izvozi (imperializem). Sledi še analiza vseh oblik kapitalističnih dohodkov in njihovih zakonitosti s sklepno ugotovitvijo, da je končni vzrok kapitalističnih gospodarskih kriz proletarski značaj ljudskih množic. Gre za temeljne kapitalistične produkcijske odnose med delavskim in kapitalističnim razredom, ki vodijo tudi do protislovja med pogoji produkcije profitov, ki zahtevajo minimizacijo mezd ter pogoji realizacije profitov, ki zahtevajo zadostno plačilno sposobno povpraševanje najmnogičnejših potrošnikov v kapitalizmu – proletarcev.

638

Zgodovinska vloga in naloga kapitalizma – kapitalističnih produkcijskih odnosov je bila, da je kapitalizem omogočil nadaljnji razvoj produktivnih sil dela, ki so jih zadrževali predkapitalistični fevdalni produkcijski odnosi. Zato jih je bilo treba odpraviti in jih nadomestiti s kapitalističnimi odnosi. Delovna sila je morala postati blago. Da pa bi delovna sila postala blago, je morala biti dvojno svobodna – osebno svobodna (meščanske revolucije) in brez produkcijskih sredstev (prvotna akumulacija kapitala). Pogoji dela, ki so bili v teh procesih odtujeni od delovne sile, pa so postali kapital – vrednost, ki se oplaja.

Kapitalistični razvoj se je uresničeval s hitrejšim razvojem prvega oddelka družbene produkcije – s produkcijo produkcijskih sredstev pred drugim oddelkom družbene produkcije – produkcijo potrošnih sredstev. Zaradi tega je organska sestava družbenega kapitala rasla ($c > v$), profitna mera pa tendenčno padala. Še posebej ko so se produktivnostne prednosti produkcije produkcijskih sredstev prenesle v večjo produktivnost v produkciji potrošnih sredstev. Kapitalistične gospodarske krize, ki se pojavljajo ob izostankih kapitalistične profitno motivirane produktivne potrošnje, se s povečevanjem produktivnosti dela v produkciji potrošnih sredstev dopolnjujejo še s krizo kapitalizma kot sistema. Saj nezadostna potrošnja proletarskih ljudskih množic kot končni vzrok kapitalističnih gospodarskih kriz zaostaja za produkcijskimi možnostmi družbe. To povečuje kapitalistično deflacijsko vrzel in s tem razkorak med dejansko in možno produkcijo v družbi. V razmerah naraščajoče produktivne sile dela se zato čedalje bolj

uresničuje zgodovinska vloga in naloga kapitalizma pri razvoju produktivnih sil dela. Zato se kapitalizem začneja spreminjati in negirati na temelju njegovih lastnih uspehov (Schumpeter, 1966).

Iz krize kapitalizma kot sistema, ki se razvojno pogloblja, so možni izhodi le s spremenjenimi zakoni delitve, ki bodo dali večji delež v delitvi delavskemu razredu. To je s premagano naravo delovne sile kot blaga. In to na nacionalni kot tudi na globalni ravni. Zaradi te možnosti je potreben temeljit razmislek o strategiji novih produkcijskih odnosov, ki bodo premagovali krizo kapitalizma kot sistema in s tem nakopičena kapitalistična razredna protislovja.

Keynesianska reforma monopolnega kapitalizma

J. M. Keynes je teoretično deloval med dvema vojnoma v razmerah monopolnega kapitalizma. Kot analitik gospodarskih gibanj se je teoretično uveljavil predvsem po veliki gospodarski krizi v letih 1929–1933. Z veliko gospodarsko krizo se je tedaj že močno povezovala še kriza kapitalizma kot sistema. Prav to stanje je v kapitalističnem gospodarstvu zahtevalo temeljit teoretični razmislek o ekonomski teoriji – neoklasični ekonomiki, v kateri so bile vzgojene številne generacije ekonomistov, vključno s Keynesom. Neoklasična ekonomika A. Marshalla (1966) je po letu 1880 namreč postala med meščanskimi ekonomisti prevladujoča ekonomska teorija. Ta je na temelju Sayovega zakona trga in popolne konkurence dovoljevala le delna neravnovesja v gospodarstvu, ne pa tudi splošnih neravnovesij – gospodarskih kriz, kaj šele krize kapitalizma kot sistema. Tržni mehanizem s teorijo cen pa naj bi poskrbel za tendenčno doseganje polne zaposlitve v kapitalističnih gospodarstvih.

Ta razkorak med prevladujočo ekonomsko teoretično posplošitvijo kapitalizma – Marshallovo ekonomiko in družbeno ekonomsko prakso je torej spodbudil Keynesa, da ga je pojasnil z deflacijsko vrzeljo – z nezadostnim skupnim plačilno sposobnim povpraševanjem. Za to pojasnilo je Keynes izhajal iz teorije dohodka in njegove uporabe za konsumne (C) in varčevalno (S) – investicijske (I) namene ($Y = C + S$, $S = I$). S tem pristopom se je pri Keynesu žal ohranila A. Smithova (1952) dogma – enačenje vrednosti z novoustvarjeno vrednostjo ter s tem enačenje naložb z naložbami le za nakup delovne sile, ki jo je s kritiko klasičnih ekonomistov, z vključitvijo konstantnega kapitala v strukturo vrednosti blaga, odpravil Marx. Vztrajanje na Smithovi dogmi je Keynesu onemogočilo, da bi družbeno povpraševalno stran, ki izhaja iz teorije dohodka – novoustvarjene vrednosti nadgradil še z družbeno ponudbeno stranjo, ki izhaja iz prenesene in novoustvarjene vrednosti – vrednosti blaga ($c + v + m$).

Keynes je torej izhajal iz dohodka (Y), ki se ga uporablja za konsumne

(C) ter za varčevalno (S) investicijske (I) namene. Torej ($Y = C + S$), varčevanje (S) pa naj bi se samodejno spremenilo v naložbe (I), torej ($S = I$). Če izhodiščno Keynesovo enačbo dohodka delimo z dohodkom, dobimo ($1 = C/Y + S/Y$). S tem dobimo prvi dve Keynesovi statistično ugotovljivi spremenljivki: nagnjenost k potrošnji (C/Y) in nagnjenost k varčevanju (S/Y), ki jima Keynes dodaja še tretjo spremenljivko, tj. učinkovitost kapitala, katero meri s profitom na kapital (P/K).

Statistična verifikacija teh Keynesovih neodvisnih spremenljivk v gospodarski dinamiki potrjuje, da se z rastjo narodnogospodarskega dohodka nagnjenost k potrošnji zmanjšuje, nagnjenost k varčevanju pa povečuje. Učinkovitost kapitala se tako kot pri Marxu tudi po Keynesu tendenčno zmanjšuje. Takšno gibanje Keynesovih neodvisnih spremenljivk vodi do povečanja varčevanja, ki naj bi se spremenilo v naložbe. To spreminja klasično enačenje varčevanja z naložbami, katerega predpostavljajo liberalistični ekonomisti s polno zaposlitveno predpostavko – s Sayevim zakonom trga, ki ga družbenoekonomska praksa ne potrjuje več. Zaradi tega Keynes klasično enačenje varčevanja z naložbami zavrača, ker se v kapitalizmu zmanjšujejo spodbude za investicije.

V družbi razpoložljivo varčevanje se zato v celoti ne pretvarja v družbene naložbe. Poruši se razmerje med varčevanjem in investicijami, ki vodi do relativnega presežka varčevanja nad zelenimi investicijami ($S > I$). Na ta način se izoblikuje Keynesova deflacijska vrzel, ki vodi v ravnovesna stanja v kapitalističnih gospodarstvih pod polno zaposlitvijo teh gospodarstev. Sayev zakon trga se torej po Keynesu ne potrjuje in ga je treba zavriniti.

S to ugotovitvijo se je Keynes približal Marxu, ki je med prvimi ovrigel prav Sayev zakon trga in njegova napačna enačenja nakupov s prodajami, potrošnje s produkcijo, povpraševanja s ponudbo ter varčevanja z naložbami. Keynes pa se žal zaustavi, zaradi vztrajanja na že omenjenih Smithovih dogmah, pri zadnjem od naštetih enačenj – enačenju varčevanja z naložbami. Kot pa smo že ugotovili, si je s tem zaprl pot za analizo družbenoekonomskih procesov z družbeno ponudbene strani.

Pri teoretičnem razreševanju teh vprašanj je seveda uspešnejši Marx, ki je s teorijo družbene reprodukcije poleg družbeno povpraševalne strani opozoril še na pomembnejšo družbeno ponudbeno stran. *Družbeno povpraševanje se namreč lahko z ukrepi ekonomske politike spremeni v trenutku, družbena ponudba pa rabi vedno čas, da se prilagodi povpraševanju.* Zaradi tega je na keynesizem vezana ekonomska politika, ki z družbeno povpraševalne strani vpliva na procese v družbeni reprodukciji, dolgoročno neučinkovita in inflacionistična, saj vodi v stagflacijo – inflacijo ob stagnaciji.

Z že omenjeno vključitvijo konstantnega kapitala v strukturo vrednosti blaga ($V = c + v + m$) je Marx odpravil Smithove zmote, ki se pri Keynesu

($Y = C + S$) ponovijo. Marx je tako izhajal iz družbenega bruto produkta (vsote $c + v + m$), ki ga je po namembnosti strukturiral na produkcijo produkcijskih sredstev – prvi oddelek družbene produkcije in produkcijo potrošnih sredstev – drugi oddelek družbene produkcije. S to strukturo družbenega bruto produkta je Marx opozoril na njegovo namembnost – uporabnost.

Bruto produkt oziroma ponudba produkcijskih sredstev prvega oddelka mora ustrezati družbenim potrebam – družbenemu povpraševanju po teh produktih. Povpraševalci po produktih prvega oddelka – produkcije produkcijskih sredstev pa so producenti obeh oddelkov, ki morajo v reprodukcijskem procesu nadomeščati potrošene elemente konstantnega kapitala. S tem je opredeljeno (za razmere enostavne družbene reprodukcije in ob enkratnem letnem obratu družbenega kapitala) prvo sorazmerje – proporc skladnosti: ponudba $I(c + v + m) =$ povpraševanju $Ic + Iic$. Bruto produkt drugega oddelka, ki producira potrošna sredstva, pa je namenjen vsem potrošnikom, tako delavcem (v) kot kapitalistom (m) obeh oddelkov (v primeru enostavne družbene produkcije se vsa presežna vrednost (m) porablja neproduktivno), torej ponudba $II(c + v + m) =$ povpraševanju $I(v + m) + II(v + m)$. Iz teh dveh proporcev skladnosti sledi tretji proporc, ki zahteva medoddelčno zamenjavo: ponudba $Iic =$ povpraševanju $I(v + m)$.

Ti trije proporc skladnosti za enostavno družbeno reprodukcijo³ morajo biti uresničeni, da bi se uresničila nemotena realizacija družbenega bruto produkta. Uresničeni pa bodo le slučajno, in to zaradi že opredeljenega kapitalističnega *protislovja med družbenim značajem produkcije ter privatno kapitalističnim prisvajanjem in s tem odločanjem o produkciji*. Zaradi tega protislovja dobi kapitalistično gospodarstvo po Marxu anarhični značaj, ki zahtevane proporce skladnosti med oddelkoma družbene reprodukcije uresničuje nasilno – z gospodarskimi krizami, ki se periodično ponavljajo. Periodičnost kriz določata povprečna doba trajanja elementov fiksnega kapitala v strukturi družbenega kapitala ter čas izgradnje produkcijskih kapacitet s čedalje večjim deležem elementov tega kapitala.

Znotrajoddelčno in medoddelčno menjavo seveda posreduje denar, ki ga v družbeni reprodukcijski proces zalagajo prav tako kapitalisti, in ki v krožnem toku družbenega kapitala prehaja iz denarne v produktivno ter blagovno obliko, da bi se z realizacijo blaga ponovno pojavil v denarni obliki. Ta gibanja družbenega kapitala se z družbeno delitvijo dela – s pojavom trgovskega, bančnega in finančnega ter virtualnega kapitala zelo zamegljujejo. S tem pa se zmanjšuje preglednost v procesih družbene reprodukcije,

³ Za kapitalizem je seveda značilna razširjena družbena reprodukcija, ki jo uresničuje zakon kapitalistične akumulacije kapitala – pretvarjanja presežne vrednosti v kapital. Z njim se zahtevajo tudi določena sorazmerja – proporcionalnosti za akumulacijo kapitala. Poleg predstavljene analize enostavne družbene reprodukcije je Marx analiziral tudi razširjeno družbeno reprodukcijo, ki zahteva še sorazmerno akumuliranje.

ki poleg že opredeljenih sorazmerij – proporcev skladnosti v družbeni reprodukciji zahteva še četrto sorazmerje, ki se povezuje z denarnim posredovanjem menjave, da se namreč morajo enostranske prodaje enih uskladiti z enostranskimi nakupi drugih. Prvi so varčevalci, drugi pa investitorji. V gospodarski dinamiki vloge varčevalcev in investitorjev prehajajo iz enih na druge. Gre za zahtevo, da se družbeno varčevanje spremeni v družbene naložbe. Torej ($S = I$). Na samo to sorazmerje v družbenoreprodukcijskem procesu se je torej naslonil Keynes, ki si je s tem zaprl pot, da bi obravnaval še družbeno ponudbeno stran in njeno strukturo. Zaradi tega je Marxov teoretični prispevek v tej smeri neprecenljiv in seveda upoštevanja vreden. Saj zahteva vnaprejšnji – *ex ante* razmislek o alokaciji kapitala – zahteva planiranja. S specifičnostjo in specializacijo produkcijskih sredstev, zaradi katerih se zmanjšuje mobilnost teh sredstev, se mora torej krečiti planski element gospodarskega sistema, ki z *ex ante* regulacijo alokacije kapitala vpliva na strukturiranje družbene produkcije v skladu z družbenimi potrebami. S tem vnaprejšnjim planskim vplivanjem na strukturo družbene ponudbe, ki naj bi bila *ex ante* usklajena s strukturo družbenih potreb, pa se prav s planiranjem zmanjšuje anarhični značaj kapitalističnega gospodarstva. Zaradi tega »sovražnik« liberalistične zgolj posredno tržne regulacije gospodarstva, ki zaradi anarhičnega značaja kapitalističnega gospodarstva pogloblja gospodarske krize s krizo kapitalizma kot sistema, ni marksistična ideologija, ampak postaja *tehnologija*, ki z rastjo organske sestave družbenega kapitala in s tem nemobilnostjo produkcijskih faktorjev vedno bolj kliče po planski *ex ante* regulaciji procesov v družbeni reprodukciji. To ugotavlja tudi J. K. Galbraith (1967) kot zagovornik mešanih gospodarskih sistemov z *ex post* tržno in z *ex ante* plansko regulacijo procesov v družbeni reprodukciji (konvergenca sistemov).

Napotki za ekonomsko politiko pri premagovanju gospodarskih kriz in krize kapitalizma kot sistema

Po predstavitvi Marxovih elementov za teorijo gospodarskih kriz ter Keynesovih približkov Marxu bomo začeli najprej s Keynesovimi priporočili nosilcem ekonomske politike.

Keynes je teoretično ovrgel liberalistično ekonomsko (ne)politiko, ker se ne uresničuje Sayev zakon trga na področju usklajevanja v družbi ustvarjenega varčevanja z v družbi ustvarjenimi naložbami. Zaradi tega se pojavlja *deflacijska vrzel* – deficitarnost skupnega povpraševanja, ki jo je z državnim posredovanjem treba odpravljati, in to ali a) z javnimi deli – državnimi direktnimi investicijami ali z državnim spodbujanjem privatnih investicij, b) s transfernimi plačili oziroma z redistribucijo dohodkov od imovitnejših družbenih članov z manjšo nagnjenostjo k potrošnji k manj imovitnim

družbenim članom z večjo nagnjenostjo k potrošnji ter c) s smiselno kombinacijo obeh pristopov vplivanja na potrošnjo in investicije.

Nabor vseh teh možnih ukrepov nosilcev ekonomske politike jasno kaže na dejstvo, da se s keynesianskimi ukrepi ekonomske politike vpliva na procese v družbeni reprodukciji s povpraševalne strani. Zaradi tega so ti ukrepi odpravljanja deflacijske vrzeli *dolgoročno inflacionistični*, ker deflacijsko vrzel spreminjajo v inflacijsko vrzel.

Inflacionistični naboj keynesianskih priporočil za ekonomsko politiko, ki je sprva vodila v državno kapitalistično družbo blaginje ter se kasneje izrodila v staglaciji, je nosilce ekonomske politike spodbudil, da so iz neoliberalističnih izhodišč zavrnili keynesizem (reaganomika in thacherizem). S tem pa so izničili poudarjeno vlogo države in njeno državno (javno) lastnino v procesih družbene reprodukcije.

Neoliberalistični koncept ekonomske politike (nepolitike) iz konca 60-ih let prejšnjega stoletja se je tako obrnil proti poudarjeni vlogi države v procesih družbene reprodukcije (liberalizacija in deregulacija) in proti državni (javni) lastnini, ki se je z uporabo keynesianskih priporočil z ekonomsko politiko močno okrepila (privatizacija, denacionalizacija). S tem se je državni kapitalizem, ki naj bi po Galbraithu konvergirala z državnim socializmom (konvergenca sistemov), pretvoril v monopolni kapitalizem z zaostrenimi kapitalističnimi protislovji, ki so vodila v sedanjo globalno gospodarsko krizo in v zaostreno krizo kapitalizma kot sistema. Zaradi zloma socialističnih etatizacij so se odpravile tudi Galbraithove »nasprotne sile«, ki so preprečevale monopolno prelivanje dohodkov k najrazvitejšim kapitalističnim gospodarstvom.

Sedanjo krizo kapitalizma kot sistema, ki asociira na krizo iz 30-ih let prejšnjega stoletja, pa zaenkrat rešujejo najrazvitejše kapitalistične države z reafirmiranimi keynesianskimi sredstvi ekonomske politike – z družbeno povpraševalno stranjo, ki jo bo treba nujno nadgraditi še z družbeno ponudbeno stranjo, ki jo sugerirajo elementi Marxove teorije kriz.

S ponovno poudarjeno ekonomsko vlogo države v procesih gospodarjenja se bo morala tudi s sedanjimi velikimi denarnimi vložki države v finančne sektorje gospodarstva in z nacionalizacijami teh vložkov ter z nacionalizacijo nekmetskih diferencialnih rent ponovno ustvariti in krepiti ter primerno organizirati državna (javna) lastnina. To velja predvsem za po svojem značaju monopolne infrastrukturne družbeno produkcijske (energetsko-surovinske, transportno-komunikacijske, komunalno-stanovanjske, okoljevarstvene in druge dejavnosti) ter družbeno neprodukcijske (finančno-zavarovalne, socialno-zdravstvene, vzgojno-izobraževalne, znanstveno-raziskovalne in druge) dejavnosti. Dejavnosti iz teh področij morajo namreč delovati po v državi določenih cenah in s tem po neprofitnih uporabno-vrednostnih planskih kriterijih. Menedžerji in zaposleni

v teh dejavnostih pa morajo dobiti in deliti status javnih delavcev, katerih nagrajevanje določajo družbeno-konvencionalna pravila. Na ta način se bo hkrati *okrepil planski element* gospodarskega tržno-planskega sistema, ki bo posredno *ex post* tržno regulacijo profitno organiziranega gospodarstva nadgradil še z neposredno *ex ante* plansko uporabno-vrednostno regulacijo neprofitno organiziranih infrastrukturnih družbenih dejavnosti. Plansko določevanje cen na infrastrukturnih državnolastninskih področjih gospodarjenja mora tudi preprečevati monopolistični značaj teh dejavnosti, ki se hkrati ponujajo kot kakovostno nov zaviralni faktor padanja splošne profitne mere (Merhar, 1967). S pomočjo tega faktorja lahko država spodbuja tudi profitno organizirani del gospodarstva.

Po vsem tem gre za mešane tržno-planske gospodarske sisteme, ki zahtevajo jasno razmejitev med profitno organiziranim zasebnolastniškim gospodarjenjem in neprofitno organiziranim državnolastniškim gospodarjenjem. V mešanih tržno-planskih gospodarskih sistemih je uporabno-vrednostni neprofitno motiviran planski element v bistvu element novega v starem. To je element nove družbenoekonomske ureditve, ki ga kaže zavestno krepiti in posredno s tem s socialno sprejemljivejšo delitveno politiko pomirjevati razredna protislovja, ki so z neoliberalistično ekonomsko ureditvijo monopolnega kapitalizma vodila v sodobno globalno gospodarsko in sistemsko krizo.

Reševanje gospodarske in sistemske krize kapitalizma je zato priložnost za velike strateške premike v organiziranosti družbenega gospodarstva, ki si ga ni več mogoče zamišljati brez *poudarjene ekonomske vloge države* in njene tudi s ponovnimi nacionalizacijami pridobljene državne lastnine na infrastrukturnih področjih gospodarjenja.

Institucionalne spremembe – reforma kapitalizma, ki jih torej spodbujata sedanja globalna gospodarska in sistemska kriza, morajo nosilci gospodarjenja podpreti, da bo mogoče s spremenjeno družbenoekonomsko ureditvijo in z njo usklajeno organizacijo gospodarstva v nakazani smeri reševati zaostrene energetske-surovinske, transportno-komunikacijske, okoljevarstvene (ekološke), finančno-zavarovalne, populacijske, zdravstveno-socialne in vzgojno-izobraževalne ter znanstveno-raziskovalne probleme na temelju uresničevanja trajnostnega razvoja, ki ga ni več mogoče uresničevati le z neoliberalistično profitno motivacijo, ki nas je pahnila v sedanjo globalno in sistemsko krizo kapitalizma.

Za nakazane strateške premike organiziranja družbenega gospodarjenja – reforme kapitalizma pa nam več pove Marx kot Keynes. Zaradi tega je treba pri nakazani neobhodni reformi sedanjega monopolnega kapitalizma slediti Marxu, ki je za uresničeno zgodovinsko vlogo in nalogo kapitalizma pri razvoju produktivnih sil dela ugotovil, da bodo le-te prerasle kapitalistične produkcijske odnose, ki so jih pospeševali. Zato bomo sklenili s

teoretično ugotovitvijo Schumpetra, da bo kapitalizem doživel spremembe (negacijo). In to ne zaradi njegove neuspešnosti pri razvoju produktivnih sil dela, ampak zaradi njegove uspešnosti pri tem razvoju.

Reforma kapitalizma, ki jo zahteva sedanja kriza kapitalizma kot sistema, bo uspešna samo, če jo bodo uresničevali z *reformo identificirani in humanistično naravnani nosilci gospodarjenja*, ki bodo delovali v okviru družbenih norm, in ki bodo za svoje napake nosili osebno in materialno odgovornost. Takšen odnos do delovanja nosilcev razvoja na zasebnem in javnem področju pa je treba uresničevati tudi s kadrovske politiko, ki bo preprečevala strankarski klientalizem na tem področju.

Ali sta sedanji globalni in sistemski krizi kapitalizma dovolj spodbujevalni za strateške premike in sodobne reforme kapitalizma; ali pa bo po samodejnem in dolgoročnem ter socialno motečem usklajevanju sorazmerij med oddelkoma družbene reprodukcije in s tem ponovnem vzponu gospodarstva treba čakati na novo globalno in sistemsko krizo kapitalizma, ki pa bo še globlja in zato socialno še bolj boleča in moteča. Zaradi tega je treba opravičiti nalogo, *reformirati kapitalizem zdaj*. Ali so končno nosilci ekonomske politike za to zgodovinsko neodložljivo reformo kapitalizma usposobljeni in politično pripravljeni?

LITERATURA

- Merhar, V. (1976): Teoretični problemi plačilno sposobnega povpraševanja v kapitalizmu. *EPOK*. Maribor: Založba Obzorja.
- Marx, K. (1961, 1967, 1973): *Kapital I, II, III, Kritika politične ekonomije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- J. M. Keynes, J. M. (2006): *Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja*. Ljubljana: Studija humanitatis.
- Schumpeter, A. (1966): *Kapitalizam, socializam i demokratija*. Beograd.
- Marshall, A. (1966): *Principles of Economics*. London.
- Smith, A. (1952): *Bogastvo naroda*. Zagreb.
- Galbraith, J. K. (1967): *The New Industrielle State*. London.
- Merhar, V. (1967): *Marxov zakon padanja profitne mere*. Magistrsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.